

BÜYÜK AVRUPA ANKETİ

PEYAMİ SAFA

- YOL İYESİ KİTAPLIĞI -

HAZIRLAYAN
SELCUK ATAY



BÜYÜK AVRUPA ANKETİ



PEYAMİ SAFA

Hazırlayan
Selçuk Atay





[Twitter](#) [Instagram](#) [Facebook](#) / otukennesriyat

YAYIN NU: 1997
KÜLTÜR SERİSİ: 1082

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-551-2

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: [0212] 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Ayşegül Karayama

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: Çınar Matbaacılık ve Yayın Sanayii Ticaret Ltd Şti
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han Nu: 34 K: 5
Bağcılar-İstanbul
Tel: [0212] 628 96 00
Sertifika Nu: 45103

İstanbul - 2023

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İÇİNDEKİLER

AVRUPA'DA BİR CEVELAN DAHA:
PEYAMİ SAFA'NIN AVRUPA GÖZLEMLERİ
VE TÜRK OKSİDENTALİZMİNİN
DOĞASI ÜZERİNE / Hasan Aksakal • 11

“BİR KÜLÇE HÂLİNDE” AVRUPA / Selçuk Atay • 49

AVRUPA'YI ARİYORUM • 59

VENEDİK'TE BİR GEZİNTİ • 67

AVRUPA BİR DEVDİR! • 74

MONTRÖ'DE BİZİMKİLER • 79

PARİS'E YAKLAŞIRKEN • 90

İŞTE PARİS! • 96

PARİS'TE GEZİNTİLER • 102

GALEYAN MEMLEKETİ • 110

BİR MUHARRİRİN EVİNDE • 115

FRANSA'DAN JAPONYA'YA BİR GÖZ ATIŞ • 121

| | |
|---------------------------|-----|
| GECE MÜLAKATLARI • | 125 |
| BİR GAZETİYİ ZİYARET • | 131 |
| PARİSLİ MEKLEKTAŞLARLA • | 137 |
| BOURBON SARAYI'NDA • | 142 |
| WAGRAM SALONU'NDA • | 149 |
| FRANSIZ HALKI VE KADINI • | 154 |
| GREVLER VE PAHALILIK • | 159 |
| ÇALIŞAN KADINLAR • | 165 |
| GENÇ BİR POLİTİKACI • | 170 |
| NE STALİN NE HITLER! • | 175 |
| FRANSIZ GENÇLİĞİ • | 179 |

BİR MÜZE VE BİR SERGİ • 183

PARİS'TE İNCE SAZ • 188

PARİS ATÖLYELERİNDE • 194

BİR GENÇ FİLOZOF • 199

FRANSA'DA SON GÜNLER • 203

BİR KIYAFET İHTİLALCISI • 209

ALMANYA'DA İLK SAATLER • 214

MÜNİH'TE BİRKAÇ SAAT • 219

ORTA AVRUPA'DA • 225

SON İNTİBALAR • 229

AVRUPA'DA BİR CEVELAN DAHA:
PEYAMİ SAFA'NIN AVRUPA GÖZLEMLERİ
VE TÜRK OKSİDENTALİZMİNİN
DOĞASI ÜZERİNE

Hasan AKSAKAL

Peyami Safa, altmış iki yıllık ömrünün (1899-1961) yaklaşık elli yılını yazı yazmaya adanmış ve belki de modern Türk edebiyatının Ahmet Midhat Efendi'den sonra en üretken yazarı olmuştur. Entelektüel ve sanatsal mirası, onun romandan felsefeye, estetikten ideolojik polemiklere, hemen her alanda eser verdiğini ve bunların hemen hepsinde Türkçenin en iyi örneklerinden bir kaçını okurlarına sunduğunu açıkça göstermektedir. Bununla beraber, bir kültür eleştirmeni olarak Safa, Cumhuriyet'in on beşinci yıl dönümü vesilesiyle 1938'de *Cumhuriyet* gazetesinde kaleme aldığı bir dizi makaleyle Türkiye'deki siyaset bilimi çalışmalarının belki de ilk analitik örneğini vermiştir. *Türk İnkılâbına Bakışlar* adıyla kitaplaştırdığı bu değerlendirmeleri, 1932 tarihli *Fatih-Harbiye* romanında da ortaya koyduğu gibi, bir Doğu-Batı gerilimi okumasıyla şekillendirmiştir. İlginçtir, bu iki metinde de, Safa hem bir Türk Oryantalizminden, hem self-Oryantalizmden hem de Türk Oksidentalizminden bahsetmemizi mümkün kılan olağanüstü renkli bir tartışma yürütmüştür. Böylesine verimli bir ismin böylesine verimli bir konuyu iki çalışmayla geride bırakmayacağı herkesçe tahmin edilebilir. Nitekim Peyami Safa okurları, gelenek ve modernite arasındaki Türk modernleşmesini ve onun en büyük başarısı olan Türk devrimini Doğu ile Batı ikilemine sıkça başvurarak *Türk Düşüncesi* dergisini çıkardığı dönem (1953-1960) dek izlemiştir. Ancak Safa'nın uzun ve mümbit yazı hayatında özel bir yer tutan –ve nispeten ikincil önemde

kalan– bir eseri, onun düşünce dünyasını anlamak isteyenler için muazzam bir malzeme sunmaktadır. 1936’da yayımlandıktan sonra yıllar içinde tümüyle unutulmuş ve benim 2012’de tesadüfen keşfettiğim *Büyük Avrupa Anketi* adlı –yine *Cumhuriyet*’te tefrika edilmiş– çalışması Peyami Safa’nın iki dünya savaşı arası dönemin Avrupası’na ilişkin çok zengin bir gözlem, izlenim, mülakat ve değerlendirmeler dizisidir. Ben de bu yazıda, biraz gevezelik etmek pahasına, bu küçük eseri ve onun büyük önemini hem Türk gezi edebiyatı, hem basın tarihi hem de küresel ölçekteki Oksidentalizm çalışmaları bağlarıyla incelemeye çalışacağım.

Başlarken bir hususu daha belirtmekte yarar var. Türk edebiyatı ve düşüncesi için Voltairevari bir üretkenliğin temsilcisi olan Peyami Safa’nın eserleri, Türkiye’nin Doğu’yla Batı arasındaki köprü olma metaforunu, gelenekçilik ve modernlik gerilimini, kadın-erkek psikolojisini, iki farklı cumhuriyet yorumunu ve elbette kendine mahsus entelektüel üretimi içinde yürüttüğü ünlü polemikleriyle müstesna bir önem taşır. Böylesine önemli bir ismin vefatının ardından Türk edebî kanonunun asli parçası kabul edilen romanlarının yanı sıra, gazete ve dergi yazılarının, müstearla yayınlanmış metinlerinin ve röportaj-gezi notlarının eksiksiz bir biçimde okurların takdirine sunulması başlı başına büyük emek gerektiren bir projedir. Bu bakımdan, Ötüken Neşriyat’ın diğer onlarca cildin arasında, seksen beş yıl sonra yeniden kitaplaşan bu titiz edisyonundan duyduğum memnuniyeti de samimiyetle ifade etmek isterim.

Osmanlı başkentinde 1493’ten itibaren İberya’dan gelen Yahudilerin, sonraki yüzyılda Rum ve Ermeni ve daha sonraları ise Süryani ve Arap matbaalarının ortaya çıkardığı kitap kültürü ne yazık ki Türkleri bu efsunlu bilgi ve hayret kaynağından uzunca bir süre mahrum bırakmıştır. Öyle ki, Müteferrika matbaası-

nın faaliyetlerine başladığı 1727 ile Harf İnkılabı'nın yapıldığı 1928 yılında Osmanlı alfabeli Türkçeye yayınlanan kitap ve risalelerin toplam sayısı, en iyimser hesaplamalara göre, otuz binin biraz üzerindedir. Bunun önemli bir kısmı 1860'lardan sonraki telaşlı modernleşme döneminde çevrilmiş yahut kaleme alınmıştır ve bu eserlerin kabaca iki yüz ellisi tek başına "yazı makinesi" Ahmet Midhat Efendi'ye aittir. Aydınlanma Çağı'nın birçok savaş ve devrimci olayla kesintiye uğradığı on sekizinci yüzyıl Avrupası'ndaki toplam sayı ise bir buçuk milyon farklı kitap ve bir milyar kopyadan fazladır. Matbuat kapitalizminin ve okur-yazarlığın yaygınlaşmasının millî kimliklerin şekillenmesi ve hem kolektif bir *ben/biz* hem de bir *ben-dışı* ya da *öteki(ler)* yaratmaktaki rolü milliyetçilik teorileriyle ilgili geniş literatürde 1980'lerden beri hemen her bakımdan incelenmiştir. Benim de bu konuda çok orijinal şeyler söylemek gibi bir iddiam yok. Ancak, yapılan çalışmaların birbirini teyit ettiği üzere, Avrupa'daki burjuva kültürünün gelişim seyri içinde Avrupa-dışı coğrafyalara açılan maceracıların hikâyelerini ve Avrupa-dışı toplumlardan yapılan servet transferini aslında büyük bir kültür transferinin tamamladığı görülmektedir. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda *Robinson Crusoe*'dan *Defne Adası*'na, *Güliver'in Maceraları*'ndan *Candide*'e, *Moby Dick*'ten *Seksen Günde Devr-i Âlem*'e dek insanların heyecanla okuduğu binlerce deniz aşırı metin, tıpkı Kolomb'un ve Kopernik'in hiç öyle niyetleri olmasa da yaptıklarıyla Hristiyanlığın müesses bilgi kaynaklarına karşı devrimci etkilerde bulunması misali, Avrupa'nın geleneksel bilgi repertuarıyla ilişkisini derinden sarsmıştır. Bu yeni bilgiler ve yeni teknik gelişmeler çerçevesinde insanların hareket alanı genişlemiş; sanayileşme ve şehirleşmeye eşlik eden milletleşme ve milletlerarasılaşma yoluyla hayat artık eskisine kıyasla çok daha büyük bir hareket ve hız kazanmış; bilhassa demiryolu ve buharlı gemiler sayesinde seyahatler yaygınlaşmış, hatta turizm bir sektör olarak ortaya çıkmıştır. Burjuvazinin keşfetme ve yenilik merakı turistik el kitaplarından gezi rehberlerine, seyahatnameler-

den dünya haritalarına dek olağanüstü bir uzmanlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu merak bir süre sonra, “yaban” merakı ve sömürgeciliğin iç içe geçtiği ve son derece karmaşık bir mesele olarak Oryantalizmi de ortaya çıkarmıştır. Kabaca 1750’lerden 1914’e uzanan seyir içinde Jean-Jacques Rousseau’nun “soylu vahşi”si ve Lord Byron’ın “dürüst Türk”ünden Güneydoğu Asya’nın ve Kongo’nun derinliklerine dek Eski Dünya’nın tüm sırnının çözüldüğü, bütün madenlerine ulaşıldığı, Yeni Dünya’nın tüm dağlarına, ırmaklarına ilişkin ölçümlerin yapıldığı ve her şeyin hem kayıt, hem kontrol altına alındığı ve kıtaların kapitalizm eliyle birbirine bağlandığı “prematüre bir küreselleşme” çağı yaşanmıştır. *Pax Britannica* Çağı olarak da nitelendirilebilecek bu yaygın sömürgecilik döneminde, Avrupa modernitesinden sıkılıp egzotik diyarlara gitmek isteyenlerden servet avcılarına dek binlerce insan yollara koyulmuş ve okudukları kitapların, iyi örgütlenmiş Batılı sömürge şirketlerinin, kutsal misyon(erlik) duygusunun verdiği üstünlük hissini sunduğu imkânlarla tüm dünyayı dil, tarih, coğrafya, botanik, zooloji, arkeoloji ve daha pek çok bilim dalı bakımından devasa bir laboratuvara dönüştürmüştür. Bu asimetrik ilişkiler çağında –on dokuzuncu yüzyılda– Avrupalıların sadece Osmanlı coğrafyasındaki halklara ve kültürlere dönük yayınladıkları kitap sayısı beş binin üzerindedir. Buna karşın, Osmanlı Türklerinin tüm tarihleri boyunca tüm Batılı toplumlara ilişkin tespit edilebilen seyahatname ve sefaretnamelerinin sayısı elli civarındadır. Bunların yanına müstakil gezi ve hatıra metinlerini de eklediğimizde dahi, hâlâ çok sınırlı bir literatürle karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Mevcudun hızlıca bir dökümünü yapmak gerekirse, konunun başlangıç noktası olarak Cem Sultan’ın Rodos’tan Fransa’ya, Napoli’den Papalığa uzanan on üç yıllık (1482-1495) sürgün-esaret döneminden başlamak anlamlı olacaktır. İsmail Hikmet Ertaylan’ın bu konudaki muazzam çalışması *Sultan Cem*’in (1951; İstanbul Üniversitesi Yayını) ortaya koyduğu mektuplar ve tasvirler bir Türkün gözünden Avrupa ve Avrupalıların ilk temsilleri olarak

kabul edilebilecek özgünlüktedir. Bunu sonraki yıllarda irili ufaklı devlet kayıtları, tüccar defterleri ve Yeniçeri hatıralarıyla beraber sefaretnameler ve seyahatnameler izleyecek; böylelikle ortaya, ilgiyle izi sürülebilecek bir yeni bakış –yaban merakı– olarak Türk Oksidentalizminin ilk yazılı kaynakları çıkacaktır.

Fakat önce Oksidentalizmin tanımını yaparak teorik bir çerçeveye sahip olmamızda fayda var. Bu sayede yalnızca Peyami Safa'yı değil, ondan önce ve ondan sonra Batı dünyasına haricî bir gözle bakıp onun hakkında eser veren başka sanatçı ve entelektüelleri de bir bağlama yerleştirerek anlamak mümkün olacaktır.

1) Doğu-Batı Çıkmazı: Oksidentalizm Nedir?

Oksidentalizm ya da Garbiyatçılık kavramı, öncelikle Batılı-olmayan entelektüellerin, sanatçıların ve uzun vadede usulca şekillenen bir kamuoyunun Batı'yı ve Batılıları algılama ve sunma biçimlerine atıfta bulunur. Söz konusu algı ve sunum repertuarı temsiller, çarpık-temsiller, imajlar, eksik-imajlar, yaklaşımlar, yansımalar, yansıtımlar, imgeler, semboller ve nesnelere etrafında kontrol edilemez büyüklükte bir söylem oluşturur. Bu bazen çocuk şarkılarına ve fıkralara konu edilen, bazen bilimsel tartışma ve incelemelerle sorgulanan, bazen edebiyat ve tiyatro temsillerinde parodileştirilen, bazen de siyaset ve tarih kitaplarında şeytanlaştırılan stereo-tipler ve klişeler yaratır. Bu temsiller evreninde hayalî bir Batı'yla hayalî bir Doğu, hem epistemik hem ontik olarak iki farklı ve rakip dünya olarak görülür. Aşağılama ve hayranlık duyma, merak ve tiksinti, önyargı ve hayret dolu bir deneyimler ve varsayımlar bütünü olması ve mutlak bir ikilik yaratması bakımından, çoğu zaman Oryantalizmin tersine çevrilmiş şekli gibi görünse de, Oksidentalizm ne sadece bir karşı-Oryantalizmdir ne de sadece bir anti-Oryantalizmdir. Bu yönlerle de sahip olmakla beraber zamandan zamana ve bölgeden böl-

geye büyük farklılıklar gösteren Oksidentalizmin genel karakteri bazı benzersiz özelliklere sahiptir. Bunlara ileride daha detaylıca değinmeye çalışacağım.

Hem Batılıların hem de Doğuluların zihnindeki Doğu'nun olduğu gibi, Batı'nın da hayali sınırları zaman zaman genişleyip daralmıştır. Örneğin 1830'lu yılların Fransız kültür çevrelerinin nazarında İspanya, en az Fas kadar Avrupa-dışı bir ülkedir ve kesinlikle Şark kültürünün parçası kabul edilmektedir. 1821'de Yunanistan'ın bağımsızlık savaşında "barbar Türk" olarak kınanan Osmanlı, 1853-1856'da Ruslara karşı Avrupa'nın koruduğu, Avrupa ailesinin asli bir üyesidir. Avrupa'nın tanımı ve sınırları genişledikçe ortaya çıkan Avrupa daha az Avrupalılaştırmış ya da gayri-Avrupaileştirmiş kabul edilse de, bir fikir olarak Avrupa'nın kapsamının fazlasıyla genişlediği konjonktürler de vardır. Örneğin 1949'daki Avrupa Basketbol Şampiyonası'nın ev sahibi ve şampiyonu Mısır olmuştur. Turnuva sıralamasında Türkiye'nin ardından gelen takımlar arasında Suriye ve Lübnan da vardır. Bilindik Avrupa haritalarında yeri olmayan İzlanda ve Kazakistan ise 2016 Avrupa Futbol Şampiyonası'na katılmak için birbiriyle 8750 km mesafeye rağmen mücadele etmiştir ve bu İstanbul ile Washington DC arasındaki mesafeden fazladır. Oysa on dokuzuncu, hatta yirminci yüzyılda Belgrad veya Atina'dan biri Paris ya da Viyana'ya gittiğinde, Sırp ya da Yunan tanıdıkları onun için "Avrupa'ya gitti" demek, Berlinli biri Saraybosna veya İstanbul'a yerleştiğinde eski hemşerileri onu, "Avrupa'yı terk etti" diye nitelemekte hiçbir beis görmemiştir. Anlaşılan o ki, beşerî, kültürel ve siyasi olarak Avrupa'nın asli bir parçası olan bu memleketlerde tahayyül edilen Batı'dan kasıt daha çok erken Orta Çağ'daki Frank krallıklarının ülkeleri, hiç değilse Viyana'dan ötesiydi. Bu daralan kapsam, seyahat edenin geldiği coğrafya uzakta kaldığı nispette tersine dönmektedir. Örneğin 1870'li yılların Hint Müslümanları İstanbul'u gördüğünde, hemen her bakımdan Avrupalı bir Müslüman şehirde bulunmanın verdiği değişik hisleri dile getirmiştir. Bugün Müslümanların çoğunun Lahor'un doğusun-

da yaşadığını düşündüğümüzde İran ve Mısır, sadece Hindistan ve Çin'e göre değil, pekâlâ Güneydoğu Asya Müslümanları nezdinde de bir hayli Batılı sayılmaktadır. Bu belirsizleşen sınırların yanında, Çin'den Arap dünyasına kadar farklı kültür havzalarından gelen insanların Avrupa'ya dair yazdıklarını değerlendiren akademik çalışmalar, Doğulu gezginlerin, maceracıların ve diplomatların da, tıpkı Batılı muadillerinin Doğu'ya baktığı gibi, Okcidentalizm ve Oryantalizm kavramları icat edilmeden çok daha önce Batı'yı tanıyıp anlamaya, ve elbette, söz konusu farklı kimliklerin sınırlarını belirlemeye çabalamıştır. Elbette Doğuluların diğer Doğululara, Batılıların diğer Batılılara dönük izlenimlerinde olduğu gibi, bunlar hem nesiller arasında aktarılacak korku, dışlama ve önyargıların toplumların şuuruna işlenmesine hem de eğlenceli, merak uyandırıcı hikâyelerin dolaşıma girmesine vesile olmuştur. Bu konuda bilinmeyen binlercesiyle beraber Marco Polo'nun yanında Xuanzang'ı, İngiliz veya Felemenk Hint Kumpanyası yöneticilerinin karşısında Müslüman bir sultanın memurları olarak uzun yollar kateden İbn Fadlan'dan Mütferrika Süleyman Ağa'ya pek çok ismi hatırlamak mümkündür. Bununla beraber, diğer her şeyden ziyade Haçlı Seferlerinin yüzyıllar boyunca işlevselliğini sürdüren olağanüstü olumlu ve olumsuz kültürel mirasını da unutmamak lazımdır.

Oksidentalizm kavramının Soğuk Savaş'ın son döneminde ve sonrasında akademik çevrelerde ilgi görmesi, çok büyük ölçüde postmodernizmin, postkolonyalizmin ve neoliberalizmin dünya genelinde akademik ve politik çevrelerde bulduğu karşılıkla beraber, Edward Said'in *Şarkiyatçılık* adlı kitabının (1978) her Batı-dışı toplumun entelektüeli üzerinde yarattığı etkiden kaynaklanıyordu.¹ Tabii Said'in ekonomik-politik bir güç asimetrisine

¹ Edward Said, *Şarkiyatçılık*, çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınla-

ve reel sömürü ilişkisine bakarak dünyayı Kuzey-Güney olarak ayıran Marksist tartışmaları görmezden gelip meseleye kültürel bir yerden bakarak dünyayı Doğu-Batı şeklinde bölen çalışması, onu postmodernizmin ve postkolonyalizmin yanı sıra neoliberalizmin de tipik bir ajanı ya da mümessili yapıyordu. Ne var ki, Columbia Üniversitesi gibi elit bir Amerikan üniversitesinin İngiliz dili ve edebiyatı uzmanı olan ve elit bir Amerikan bursuyla İngilizce dilli dünyanın akademik elitleri arası bir polemik metni yazmış olan Edward Said'in kitabının içeriğini çok detaylıca anlamasa da Mısırlı, Türk, İranlı pek çok kişi, Filistin kökenli bir aileden gelmesinin de etkisiyle, onu ve eserini kutsallaştırma derecesinde sahiplendi ve Said, Türkiye'de olduğu gibi, diğer pek çok Müslüman nüfuslu ülkenin İslamcı entelektüellerince de mücahitleştirildi. Bu noktadan sonra, Said'in tezi, metninin okunmasına gerek kalmadan okunmuş sayılacak kadar genelleşip başkalaştı ve anonimleşti. Yaklaşık yarım yüzyıldır Saidizm, Doğu-Batı denklemi, kültürel tahayyüller ve medeniyetler arası gerilimler üzerine küresel bir tartışmanın sürüp gitmesine ihtiyaç duyduğu yakıtı vermektedir. Bu bakımdan Edward Said'i medeniyetler çatışması teziyle hatırlanan Samuel Huntington'la yan yana okumak bize hâlâ çok şeyler söyleyecektir.

rı, 1999. "Said'e göre, Şarkiyatçılık en azından şu çağrışımları içerir: Birincisi, Doğu ile Batı arasındaki ontoloji ve epistemoloji farklılığına dayalı bir düşünce biçimini ifade eder. Doğu ve Batı, yeryüzünde ayrı yarım küreler halindedir ve çarpıcı farklılıkları nedeniyle, siyasi, ekonomik, hatta dilsel olarak pek çok açıdan birbirine zıttır. İkinci olarak, güçlü Batının zayıf Doğu üzerinde bir tahakküm kurmasını ve Doğu üzerindeki baskısını ifade eder. Böylesine eşitsiz bir ilişki temelinde, 'Oryantalizm', Doğu ve Üçüncü Dünya hakkında çok az gerçek bilgisi olan, ancak ikincisine karşı bir önyargısı ve merakı bulunan Batılılar tarafından icat edilip benimsenen bir tür 'Doğu miti' haline gelmiştir." bk. Ning Wang, "Orientalism versus Occidentalism?", *New Literary History* 28, No. 1, Kış 1997, s. 59.

Günümüzün önde gelen Çin tarihçilerinden Q. Edward Wang'ın belirttiği üzere, Batılı-olmayan insanlar, Oksidentalizm eylem ve söylemlerinde Batı diye niteledikleri “öteki”ni yalnızca kendi kültürel kavramlarıyla algılamayıp Batı'nın ürettiği kavramlardan da ziyadesiyle yararlandıkları için, yalnızca bu iki söylem yan yana gelmekle kalmaz, bunlar aynı zamanda birbirleriyle örtüşür.² Bununla beraber, Batı'nın söylemsel hegemonyaya sahip olduğu dikkate alındığında, Oksidentalizm Doğulular Batı'yı ya bir karşıtlık ya da bir örnek olarak sunar ve Batılılar arasında Şarkiyatçılığın başlıca icraatlarından birini tekrar ederler. Ancak unutulmamalıdır ki, Batılılar tarafından ve çoğunlukla Batılılar için üretilen Oryantalizm söyleminden farklı olarak, Oksidentalizm anlatı Batılı-olmayanlar tarafından hem Batılılar hem de kendileri için üretilmektedir. Yani bir değil, iki muhatabı vardır. Ancak kültürel diyalogun kapıları kapanır gibi olduğu vakit Oksidentalizm ses sadece kendi medeniyetine seslenir. Oksidentalizmin hem bir *öteki* hem de bir *ben/biz* yaratmaktaki işlevselliği, 1721'de yazılan iki metin olan Montesquieu'nun *Acem Mektupları* ve Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin *Fransa Sefaretnamesi*'nde yaptığı gibi, başkaları üzerinden bir öz-tanım ve öz-eleştiri vesilesi olarak da okunmasına imkân sağlar.

Yine Wang'ın belirttiği üzere, Oksidentalizm tartışması genellikle Oryantalizm tartışmasıyla yan yana gelse de, aynı zamanda pekâlâ “Oryantalizmin eleştirisinin eleştirisi” anlamına da gelebilir. Edward Said'in Oryantalizm sanat eserlerine ve araştırmalara yönelik eleştirisi, Batı'nın “Doğu” imgesini şekillendirmedeki hegemonik gücü hakkında önemli soruları gündeme getirmiştir. Ancak Toronto Üniversitesi'nden Mohamad Tavakoli-Targhi'nin isabetle dikkat çektiği üzere, Oryantalizm gibi, Said de Batı'nın söylemsel hegemonyası üzerine tezini sunarken, Doğu'daki insanların entelektüel gücünü ve katkısını hafife almış

² Q. Edward Wang, “Occidentalism”, *New Dictionary of the History of Ideas*, s. 1663.

ve görmezden gelmiştir.³ Tavakoli-Targhi, on yedinci ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında İranlılar ve Farsça konuşan Hintliler tarafından yazılan tarih ve gezi kitapları üzerine yaptığı çalışmada, Avrupa yayılcılığında önce Asyalıların Avrupa'ya seyahat edip Avrupa hakkında yazılar yazdıklarını belirtmektedir.⁴ Hakikaten Asyalı (ve Afrikalı) entelektüeller çok uzun zamandan beri –modern Batı'nın “Batı” kabul ettiği– kızıl saçlı, iri cüsseli Beyaz Adamların yaşadığı uzak ülkelere gidip oralara dair kapsamlı bilgiler edinmiştir (Çinlilerin yedinci yüzyıl Doğu Roma İmparatorluğuna dair sosyo-kültürel bilgileri, sahte *solidus*, yani Bizans sikkesi darp edecek ölçüde ileri düzeydedir). Hikâye bununla kalmayacak kadar çift-yönlüdür. Dolayısıyla ve doğal olarak Doğulu geleneksel âlimler ve seküler entelektüeller, erken modern ve modern dönemler boyunca Avrupalı Oryantalistlerin Doğu hakkındaki yanlışlarını düzeltirken, diğer yandan muhataplarının kapsamlı bilgi edinmelerine de yardımcı olmuştur. Bu ilişki biçimi bugün de böyledir. Her yıl pek çok Batılı, Doğu üzerine dil ve kültür bilgilerini ilerletmek üzere geleneksel ve modern Doğulu kurum ve kişilere müracaat etmektedir. Tanzimat aydınlarından bildiğimiz üzere, bir Türkün Avrupa'daki başlıca dostları Oryantalistler, uğradığı başlıca mahfiller ise Şarkiyat/Yakındoğu Çalışmaları enstitüleriydi ki bu tablo da bugün itibarıyla az çok böyledir. Başka bir deyişle, genelleştirilmiş muhayyel Doğu ile muhayyel Batı arasındaki kültürel-sanatsal-bilimsel alışverişte “Doğu, Şarkiyatçıların tasvir ettiği gibi (ve ironik bir şekilde Edward Said'in de onayladığı gibi) pasif, sessiz bir öteki değildi.”⁵ Bunun yerine, Tavakoli-Targhi'nin gösterdiği üzere,

³ Mohamad Tavakoli-Targhi, *Refashioning Iran: Orientalism, Occidentalism, and Historiography*, New York: Palgrave, 2001, s. 19-20 ve özellikle s. 23.

⁴ Tavakoli-Targhi, kitabının ilk iki bölümünde sadece erkek değil, Avrupa'ya giden kadınları da anlatmaktadır.

⁵ Q. Edward Wang, “Occidentalism”, *New Dictionary of the History of Ideas*, der. Maryanne Cline Horowitz, Detroit, New York, vd: Thomson

erken modern dönemdeki Fars-Hintli yazarlar, Batılı muhataplarıyla kültürlerarası iletişim kurmak için eşdeğer bir entelektüel beceri sergilemişti. Türklerse kültürlerini on dokuzuncu yüzyıla dek karşılaştıkları “Batılıların kültüründen üstün görmekte bir an bile kuşkuya düşmemişti.”⁶ Hatta yer yer bununla da yetinmeyip Avrupalıları “daha doğru bir Oryantalizm”e davet etmişti. Öyle ki, Edward Said'den neredeyse tam yüz yıl önce, 1870'lerde, Namık Kemal, Avrupa'nın bunca kültürel aktarıma ve anlatıma rağmen hâlâ Şark'ı bilmediğini yazmış, hatta onu doğru tanımının formülünü vermişti. Kemal Bey bunu yaparken, hiç şüphesiz, Müslümanların da Avrupa'yı bilmediğini eleştirel bir dille ifade ediyordu.⁷ Bu kültürel diyalogun gelişimine dair bir başka Türk entelektüeli Arif Dirlik, 1990'larda Said'le girdiği bir polemikte, Doğuluların Oryantalizmin oluşumuna sadece olumlu değil, olumsuz esaslı katkılarda da bulunduğunu hatırlatmıştır.⁸ Buna, 11 Eylül Terör Saldırıları sonrasında, Edward Said'in Oryantalizmi sunma biçimini tersyüz ederek cevap veren Ian Buruma ve Avishai Margalit ikilisi, *Garbiyatçılık: Düşmanlarının Gözünde Batı* adlı polemik kitabında, Oksidentalizm şemsiyesi altında Alman Romantizminden Japon militarizmine, İslami köktendincilerden Rus Slavofillere kadar pek çok unsurun aynı sepete konabileceğini göstermiştir.⁹ Bu bakımdan, Usama bin Ladin'in gerçekten Dostoyevski veya Novalis okuyup Ba-

Gale Co., 2005, s. 1663.

⁶ Jale Parla, *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 9. baskı, 2011, s. 36-37.

⁷ Namık Kemal, “Avrupa Şark'ı Bilmez”, *İbret*, 10 Haziran 1288/23 Haziran 1872.

⁸ Arif Dirlik, “Chinese History and the Question of Orientalism”, *History and Theory* 35, No. 4 (1996): 96-118. Ayrıca bk. Arif Dirlik, *Postkolonyal Aura*, çev. Galip Doğduaslan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 50-94'teki “Kültürelcilik” ve s.182-220'deki “Şarhiyatçılık Sorunu.”

⁹ Ian Buruma, Avishai Margalit, *Garbiyatçılık: Düşmanlarının Gözünde Batı*, çev. Güven Turan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.

tı-karşıtlığını geliştirdiğini veya bu kişilerin özcü bir biçimde aynı Batı'dan bahsettiğini söylemek, hem Oryantalistlerin Fas'tan Japonya'ya kadar her toplumu Doğulu sayması hem de buna karşı çıkan Edward Said'in Gladstone ile Schwab'ı aynı kefeye koyması kadar sorunludur.

Konunun bir başka yönü de başkalarına cazip görünmüştür. Batı'nın ve Doğu'nun neresi olduğuna ya da Batı'nın ve Doğu'nun özüne, karakterine dair tartışmalara benzer şekilde, Oryantalizmin yanı sıra Oksidentalizmin de dönemsel olarak genişleyip daralabilen anlamı, Mauritiusu ünlü sosyal teorisyen Couze Venn'in ortaya koyduğu üzere, Avrupa sömürgeciliğini anlatmak için de kullanılabilir. Bu kullanımda, Oksidentalizm kavramı artık Batı imajının yalnızca Batılı-olmayan insanlar tarafından inşa ve tahayyül edilmesini ifade etmemekte; Avrupa'nın nasıl küreselleşerek Batı'ya dönüştüğünü, Batı'nın nasıl tüm dünyaya kendini dayattığını anlamak adına da önem taşımaktadır.¹⁰ Venn'e göre, Oksidentalizmin tanımı bu denli karmaşık, bunun başlıca nedeni Doğu ile Batı arasındaki etkileşimin çok-boyutlu ve ziyadesiyle karmaşık olmasıdır. Bu olağüstü karmaşıklık Japonya'dan bakıldığında, mazlum Asyalıların Batı'nın küreselleşmiş tahakkümüne direnme stratejilerinde kasten çarpıtmalar ve doğru bilgilerden istifade etmek suretiyle kullanıldığı gibi,¹¹ Üçüncü Dünya'daki postkolonyal Batı-karşıtlığının cephaneliği olarak da son derece işlevseldir. Örneğin Hint milliyetçileri ülkelerinin tarihinde Britanyalıların tuttuğu yer kadar kendilerinin de Britanya tarihi içinde tuttuğu yerin farkındadır; üstelik bunu tanınma ve kabul görme süreçlerinde bir pazarlık konusu yapabilmektedir. Hindistanlı ünlü tarihçi Dipesh Chakrabarty'nin isimlendirmesiyle, *Avrupa'yı Taşralaştırmak*,

¹⁰ Couze Venn, *Occidentalism: Modernity and Subjectivity*, Londra: Sage, 2000. Ayrıca Wang, agm, s. 1663-1664.

¹¹ Rio Takeuchi, "Invention of the West in Japan", *The East and the Idea of Europe* (içinde), der. Katalin Miklóssy ve Pekka Korhonen, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2010, s. 23-27.

bu yönüyle ezberleri tersyüz edici bir deneyimdir.¹² Mısırlı Hassan Hanafi ise Oksidentalizmi, faşizm, Nazizm ve Siyonizmden beslenen ve Doğululara karşı ırkçı önyargılarla dolu olan Batı'ya karşı İslami uyanışın bilimi olarak *istigrâbı* araçsallaştırmaya çalışır. Ancak onun da, tıpkı Arap, Türk, İranlı ve Hintli diğerleri gibi, müracaat edeceği başlıca kaynaklar alabildiğine Batılı Nietzsche, Heidegger, Gramsci ve Foucault gibi filozoflar olacaktır.¹³ Diğer taraftan, tam bir sömürgeleşme deneyimi yaşamamış olan Türkiye'nin, 1923'ten sonra, Batı kamuoyundaki "barbar Türk" imajına karşı bilimsel bir bağımsızlık savaşına giriştiği Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi gibi projelerde antiempyrist bir milliyetçilik göze çarpmaktadır. Bu tepkisel bilimsel kurtuluş arayışlarının elbette Japon pan-Asyacılığı, Çin-merkezilik, Afrika-merkezilik veya Hint milliyetçiliği örneklerini ve farklı postkolonyal versiyonlarını görmek mümkündür. Avrupa-merkeziliğe karşı kolektif hafızanın sürekli yeniden üretimi hayalî bir *biz* yaratırken, dünya tarihini yeniden yorumlama

¹² Dipesh Chakrabarty, *Avrupa'yı Taşralaştırmak*, çev. İlker Cörüt, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2012.

¹³ Örneğin, bk. Hassan Hanafi, "From Orientalism to Occidentalism", *Ishraq: Islamic Philosophy Yearbook 1*, 2010, s. 7-16. Onu dengeleyen bir başka bakış açısı için, bk. Carl W. Ernst, "The West and Islam?: Rethinking Occidentalism and Orientalism", *Ishraq: Islamic Philosophy Yearbook 1*, 2010, s. 23-34. Batının Batıyı eleştirmekte kullanımları konusundaki ilginç detaylar için İran örneğine bakmak değerlidir. Mehrzad Boroujerdi, *Iranian Intellectuals and the West: The Tormented Triumph of Nativism*, Syracuse: Syracuse University Press, 1996; Daryush Shayegan, "Batı-dışında Nasıl Felsefe Yapılabilir?" ve "İran'da Heidegger" bölümleri, *Melez Bilinç* (içinde), çev. Haldun Bayrı, İstanbul: Metis Yayınları, 2013, s. 49-66. Türkiye bağlamı hakkında, Cemil Aydın, "Between Reverse Orientalism and the Global Left: Islamic Critiques of the West in Modern Turkey," *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, Cilt 26, No. 3, 2006, s. 446-461; ve Hasan Aksakal, "Romantik Aynalama: Şarkiyatçılığa Karşı Öfkeli Garbiyatçılık", *Türk Politik Kültüründe Romantizm* (içinde), İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 71-80.

çabası daha âdil ve ademimerkeziyetçi olmaktan ziyade, hızlıca keskinleşebilen bir Batı-karşıtlığı ve şovenizm eşliğinde katı bir ben-merkezçiliğe ve etnosentrizme dönüşmektedir. Bu yaklaşım, diğer tüm Batı eleştirilerini –hatta Batı'nın eleştirisini yapan Batılı entelektüelleri de– kendisini kutsamak üzere istismar edebilmektedir. Nitekim Türk sağının ve solunun uzlaşması güç çevrelerini “Avrupa miti” karşısında ortaklaştıran bir şey varsa, bu da Batı'nın çökmekte ya da tek dişi kalmış bir canavar olduğu yönündeki hamasi Batı temsilleridir. Bu söylemler Batı'nın ahlaki yozlaşmasından her şeyiyle lanetlenen (oysa tarihin en büyük kültürel alışverişlerinden birine zemin olduğu da bilinen ve Müslümanlar arasında da son derece karmaşık ilişki ağlarıyla dolu olan) Haçlı Seferleri göndermelerine, hatta Hristiyanofobi ve anti-Semitizme çok çabuk yayılabilen topyekûncu bir tasvirler, imajlar ve yansıtımlar bütünüdür.

Tartışmamızı Batı imgesinin Batılı-olmayanlarca inşası ile sınırlasak bile, Batı'nın “şeytani öteki” olarak temsillerinin hemen yanı başında, Doğuluların kendi içlerindeki meseleler dolayısıyla yeri geldiğinde Batı'nın “örnek öteki” olarak algılandığı bir Oksidentalizmi de hatırlamamız gerekmektedir.¹⁴ Bu, “içselleştirilmiş bir Oryantalizm kabulü” ya da “savunmacı bir tepki” olarak diğer Oksidentalizm tanımlarını boşa düşüren bir damar addedilebilir. Burada, Batılı-olmayan öznenin Batılılar tarafından nasıl algılandığının idrak edilmeye çalışıldığı bir boyut bulunmaktadır. Bunun da ötesinde, Batı'ya rağmen Batılılaşma (veya Batılılaşmadan modernleşme) çabasında “Batı modeli”, Batılı-olmayanın bir yandan moderniteye dair ufkunu belirleyip bir benzeşme arzusu yaratır, ancak diğer yandan bu çelişkili projeyi sürdürebilmek için *ben* ve *öteki* arasında bir sınır çizmeyi amaçlar. Türk,

¹⁴ Wang, agm, s. 1663-1664.

Rus ve Japon modernleşmelerinin kendi kimliğini de, Batı'yı da inşa ettiği radikal modernleşme dönemlerinin başlıca krizi işte bu eş-zamanlı öykünme ve kinlenme hâlinin (*ressentiment*) yoğunluğundan kaynaklanmıştır.

2.) Türk Düşüncesinde Oksidentalîst Literatürün Klasik Kaynakları

Peyami Safa'dan önce pek çok Türk entelektüeli Avrupa'yı görmüş, bir kısmı gözlemlerini devletin merkez teşkilatına bir rapor olarak, bir kısmı ise gazete yazı dizisi veya kitap çalışması olarak kaleme almıştır. Bu çalışmalar arasında, ilk dönemin en önemli metninin 1721'de Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin kaleme aldığı *Fransa Sefaretnamesi* olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁵ Bu olağanüstü bilgi dolu ve eğlenceli metin sayesinde, müteakip yüz yıl içinde devrimler çağıının Viyana, Berlin, Paris, Londra, Stockholm ve St. Petersburg gibi şehirlerinden aktarılan diplomat gözlemleri, Osmanlı reform çabalarını tahkim etmek için kullanılmaya başlamıştır.¹⁶ Gerçekten tam yüz yıl sonra, Yunan Bağımsızlık Savaşı sırasında (1821) Fenerli Rum dragomanların tarihsel rolünün sonuna gelindiğinin görülmesi ve II. Mahmud'un vizyoner müdahalesiyle bir Tercüme Odası'nın kurulması, Türk düşünce tarihi için çok önemli bir başlangıç anı olmuştur. Tercüme Odası'nda yetişen ve Avrupa'ya gerek eğitim için, gerekse

¹⁵ *Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi (Sefaretnamei Mehmet Çelebi)*, yay. haz. Şevket Rado, şunuş Taha Toros, İstanbul: Hayat Tarih Mecmuası Yayınları, 1970.

¹⁶ Bu sefaretnamelerin önemli bir kısmı Latin harfli Türkçede sadeleştirilmiş haliyle bulunmaktadır. Hasan Korkut, "Osmanlı Sefaretnameleri Hakkında Yapılan Araştırmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2003, s. 491-511. Ayrıca bk. Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1968; İbrahim Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Ankara: Lotus Yayınları, 2009.

diplomatik görev için gönderilen insan sayısının zamanla artması, kurulan emperyal mekteplerde yabancı dilde eserlerin okutulması ve bir yandan da Sanayi Devrimi'nin etkileriyle gündelik hayatın hareketlenmesiyle Doğu dünyasının en Batılı ülkesinin genç aydınları Batı'yla her bakımdan yakınlaşmıştır. Nizam-ı Cedid politikaları doğrultusunda artan sefaret raporlarından dil ve düşünce bakımından farklı olması gereken, çok daha sivil bir bakışın hâkim olduğu seyahatname literatürü de, Evliya Çelebi'nin bile henüz Türk okur-yazar çevrelerce bilinmediği, *Seyahatname*'nin Türkçe neşrinin yapılmadığı neredeyse iki yüzyıl boyunca âdeta örneksiz kalmıştır. Sadık Rifat Paşa'nın 1838'deki *İtalya Seyahatnamesi*, Mustafa Sami'nin 1840'taki *Avrupa Risalesi*, Mehmet Rauf Efendi'nin 1851 tarihli *Seyahatname-i Avrupa'sı*, yazarı meçhul kalan *Seyahatname-i Londra* (1852) ve Hayrullah Efendi'nin *Avrupa Seyahatnamesi* (1864) Osmanlı Türklerinin Avrupa'yı görme ve anlatma biçimlerine dair pek çok sempatik detay sunmaktadır. 1867 yılı, Sultan Abdülaziz'in, Paris Sergisi'ni vesile kılp Avrupa seyahatine çıkması dolayısıyla bilhassa önemlidir, zira bir Osmanlı sultanı tarihte ilk defa Macaristan ovalarının ötesindeki dünyaya ayak basmıştır. Bu kırk yedi günlük seyahat, Avrupa Oryantalizminin tahayyül ve beklentileriyle Türklerin Avrupalılarca nasıl görüldüğünü bilme isteği arasında, hayli ilginç hikâyeler barındırmaktadır.¹⁷

Türklerin Avrupa'daki seyahatlerini düşündüğümüzde, akla ilk gelen eser belki de 1889'da Stockholm'deki Şarkiyat Kongresi'ne katılıp Avrupa'yı gezme fırsatını bin sayfalık bir kitap yazmaya vesile kılan Ahmet Midhat Efendi'nin *Avrupa'da Bir Cevelan*'idir.¹⁸ Servet-i Fünun'un kurucusu Ahmet İhsan da 1891'de Av-

¹⁷ Cemal Kutay, *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1991.

¹⁸ Ahmet Mithat Efendi, *Avrupa'da Bir Cevelan*, İstanbul: Dergâh Yayın-

*rupa'da Ne Gördüm?*¹⁹ adlı ilk resimli seyahat kitabıyla, derin bir sessizlik içindeki Hamidiye dönemi basınına renk katmıştır. 1890'ların başında imparatorluk başkenti İstanbul'da sadece üç Türk gazetesinin çıkmasına izin verildiğini –onların da tümüyle apolitik ve tek bir kişinin beğenisine tabi olduğunu– bu vesileyle hatırlatmış olalım. Karçincızade Süleyman Şükrü'nün bu yıllardaki gezilerini anlattığı *Seyahatü'l Kübra*, Mustafa Said Bey'in *Avrupa Seyahatnamesi* gibi eserleri belirttiğimiz iki kitabın gölgesinde kalmıştır.¹⁹

Avrupa izlenim ve anlatıları İttihat ve Terakki yönetimi sırasında artış gösterecektir. Bu dönemde göze çarpan eserlerden Selim Sırrı'nın *Bizce Meçhul Hayatlar: İsveç'te Gördüklerimi* (1912), Celal Nuri'nin *Şimal Hatıraları* (1914), Halit Ziya'nın *Almanya Mektupları* (1918), Mehmet Akif'in *Berlin Hatıraları* (1915) ve dönemin en çok gezen ismi olan Cenap Şahabettin'in *Avrupa Mektupları* (1919), Avrupa'yı bilmek konusunda çok iddialı iki usta şairin –Abdülhak Hamid ve Yahya Kemal'in– muhahabelerinin yanında yerlerini almıştır. Bu metinlerin tamamında, çökmekte olan imparatorluğun yalınlık dolu haletiruhiyesi kolaylıkla görülmekte ve âdeta Ziya Paşa'nın 1870'lerde yazdığı “Diyar-ı küfrü gezdim beldeler kâşaneler gördüm/ Dolaştım mülk-i İslamı bütün viraneler gördüm” beyti tekrar tekrar terennüm edilmektedir.

Ancak Millî Mücadele ve Lozan Antlaşması'yla birlikte Türklerin Batılı koalisyona karşı zaferini tescil ettirmesi, Türk politik-kültürel psişesini belirgin bir biçimde değiştirmiştir. Türk edebiyatçıların, diplomatların ve gazetecilerin Lozan izlenim-

ları, 2015. Bu hacimli ve gevezelik dolu kitabı, bağlamıyla birlikte ele alan çok iyi bir inceleme için, bk. Carter V. Findley, *Ahmet Mithat Efendi Avrupa'da*, çev. Aysen Anadol, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

¹⁹ Bu metinler hakkında Bâki Asiltürk'ün *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa* adlı (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000) kapsamlı çalışması bağlam ve içerik bilgisi sunmaktadır.

leriyle başlayan 1923 ve sonraki Avrupa seyahatlerinde gururlu, vakur ve ilgi görmeyi bekleyen bir anlatım kendini gösterir. Seyahatlerin sayısı ve niteliği değişip artarken zamanın ruhuna uyumlu olarak değişen anlatım dili artık Avrupa'ya uzaktan ve çekingen bakışlar yerine çok daha özgüvenli bir tavrı da beraberinde getirmiştir. Türk aydını Batı'nın gündelik ve kronik meseleleri üzerine, kendi varoluşsal meselelerini çözmüş bir ülkenin "temsilci[si] gözü"yle baktığını okurlarına açıkça iletmektedir. Bundan böyle, Avrupa'da muhataplarına kendini tanıtan bir Türkün Yeni Türkiye'yi ve tüm Türkleri "temsil etmek" gibi kutsal bir misyonu söz konusudur. Bu eşğin aşılmasını sağlayanlar arasında Halide Edip'in İtalya'yı anlattığı yolculuk notları (1924) ve Yakup Kadri'nin İsviçre izlenimlerini kaleme aldığı *Alp Dağlarından* ve *Miss Chalfin'in Albümünden* (1926), hatta Celal Esad'ın *Seyahat İntibaları* (1928) akla gelmektedir. Ancak bunlar 1929 Büyük Depresyonu'ndan sonraki seyahat notlarının yanında hem tasvirleri ve temsilleri hem de dramatik anlatım şiddeti bakımından zayıf kalmaktadır. Zira ekonomik ve toplumsal bir dizi çöküş yaşayan "muasır medeniyet" âlemi, sanat ve siyasette radikal akımların dikkat çekici hâle gelmesine sahne olurken, Türkiye bir istikrar adası olarak görülmekte; öyle görünsün istenmektedir. Ancak Avrupa ülkelerinde sanat ve siyasette anaakımın ve merkezin dağılmasıyla Türk sanat ve fikir dünyası da, diplomasi ve siyaset gündemi de etkilenmeye başlayacak ve radikal fikirler çok daha cüretkâr bir biçimde dile gelecektir. Bu kritik dönüm noktasından sonra yazılan metinlerde Batı'ya hayranlık, yanına esaslı Batı eleştirilerini de dâhil etmiş ve "öteki Batı"nın ya da "alternatif Batı"nın doğuşuna şahitlik edilmiştir. Burada sadece, Ocak 1932-Ocak 1935 arasında Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi isimlerce yayınlanan ve Sovyetler Birliği modeline hayranlık değilse de merak duyan *Kadro* dergisi gibi araışları kastetmediğimi de belirtmek isterim. İtalyan faşizminin, fakat bilhassa Alman nasyonal sosyalizminin temel fikirlerinin

ve eserlerinin Türkiye'de hem mümessil hem karşılık bulmaya başlaması yine bu döneme tekabül eder. Bununla beraber Avrupa'ya giden edebî figürler bu güncel konulara “dışarıdan” bakmayı yeğlemiş ve devrimci Türkiye'nin temsilci gözü olarak Batı'daki gelişmeler konusunda temkinli olmayı yeğlemiştir. Ahmet Haşim'in *Bize Göre* anlatısıyla başlayıp 1933'teki *Frankfurt Seyahatnamesi*'nde görülebilen bu yaklaşım, coğrafyacı Faik Sabri Duran'ın *İstanbul'dan Londra'ya Şileple Bir Yolculuk* (1934) ve çok daha önemlisi, Atatürk'e yakınlığıyla bilinen Falih Rıfık Atay'ın 1931'deki *Yeni Rusya*, 1934'teki *Bizim Akdeniz* ve yine o yıl yayınlanan *Taymis Kıyıları* adlı İngiltere gözlemlerinde takip edilebilmektedir. Bu bahiste İsmail Habib Sevük'ün *Tuna'dan Batıya* (1935) ve Şükûfe Nihal'in *Finlandiya* (1935) anlatısı da hatıra gelse de, *Taymis Kıyıları* dönemin en çok gezip görmüş ve politik duyarlılığı yüksek bir kültür insanı olan Falih Rıfık'ın önemiyle beraber vitrinleşmektedir. Bu dönemde, Türkiye'de çoğalan sinema salonlarının ve popüler kültür dergilerinin de etkisiyle, “öteki Batı” olmanın yanı sıra “uzaktaki Batı” olarak Amerika merakının (ve sempatisinin) Türkiye'de başladığını da söyleyebiliriz. Faik Sabri Duran'ın kızının Amerika seyahatini kitaplaştırdığı *Bir Türk Kızının Amerika Yolculuğu* (1935) adlı eserinden İskender Sertelli'nin *Amerika'ya Kaçırılan Türk Kızı* gibi polisiye romanları, Ahmet Emin Yalman'ın Amerika hatıraları ve Celalettin Ezine'nin Amerika mektupları Roosevelt'in New Deal Amerikası'na teveccühlerini göstermektedir. Peyami Safa'nın 1936'daki Avrupa seyahati de, Sadık Rıfat Paşa'dan o güne geçen yüz yılda ortaya çıkan bu kısıtlı birikimle birlikte değerlendirilmeyi hak eder.

Bu uzun yüz yılda (dileyen 1826-1923, dileyen 1839-1938 gibi köşeli tarihler belirleyebilir) ortaya çıkan millî kültür ve benlik şuuru içinde Türklerin kendi memleketine dönük seyahat kitapları da gerçek bir keşif ve karşılaşmanın, ulusal bir tanışmanın

ifadesi gibidir.²⁰ Modern Türk dilinin imla ve üslubuyla kendini bulmasında büyük değer arz eden şiir ve romanların yanı sıra, Yahya Kemal'in *Aziz İstanbul'u*, Reşat Nuri'nin *Anadolu Notları*, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir'i* ve Yaşar Kemal'in *Bu Diyar Baştan Başa'sı* 1930'lardan itibaren beliren yeni edebiyat ve kültür dilinin burçlarında dolaşan eserlerden bazılarıdır.

3.) Peyami Safa'nın Avrupa İzlenimleri: Tarihsel Bağlam ve Entelektüel İçerik

Peyami Safa'nın Avrupa seyahati bazı önemli gündem başlıklarına denk gelmiştir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması (20 Temmuz 1936), üç yıl sürecek ve sonunda İkinci Dünya Savaşı'na dönüşecek olan İspanya İç Savaşı'nın çıkışı (17 Temmuz 1936) ve elbette Nazilerin gövde gösterisi yapmak istediği Berlin'deki unutulmaz Yaz Olimpiyat Oyunları (1 Ağustos 1936) bunlar arasında öne çıkmaktadır. Bununla beraber, Almanya 7 Mart 1936'da Versailles Antlaşması'nı ihlal ederek Rheinland'ı işgal etmiş; Mussolini İtalyası ise 5-7 Mayıs'ta Etiyopya'yı işgale başlamıştır. 1-7 Kasım 1936'da Almanya ve İtalya ittifak antlaşmalarıyla Roma-Berlin Mihveri'ni ilan etmiştir. 1936'da Japonya'nın Çin'i işgali ve Çin kırsalında Mao'nun başlattığı direniş hareketi, kısa süre sonra (25 Kasım 1936) Alman İmparatorluğu ile Japon İmparatorluğunun Sovyetler Birliğine yönelik Anti-Komintern Paktı'nın imzalanmasıyla Avrupa'daki gerilimi Asya'dakiyle birleştirerek küreselleştirmiştir. Böylelikle müstakbel İkinci Dünya Savaşı'nın Mihver Devletler bloku çok büyük ölçüde kurulmuştur.

Bu sırada Türkiye'nin siyasi gündeminde de birtakım değişimler göze çarpmaktadır. 1935'te İtalya ziyaretinden Ankara'ya döndüğünde yönetimde faşist konsey kurulmasını teklif eden bir

²⁰ Hasan Aksakal, *Türk Politik Kültüründe Romantizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 81-174.

rapor yazan Recep Peker'in 1936'da CHP genel sekreterliğinden alınmış olması hatırlanmaya değerdir. Görünen o ki, bunda, Atatürk'ün, Türkiye'nin faşist ülkeler yerine, İngiltere ve onunla müttefik ülkelere yakın hareket etmek gerektiğine inanmasının payı büyüktür. Bu gelişmelerin üzerine, Montrö Sözleşmesi'nin imzalanmasının ardından Britanya Kralı VIII. Edward'ın Atatürk'ü ziyaret etmek üzere İstanbul'a gelmesi, İngiliz sömürgeci durumundaki Mısır'ın bağımsızlığının tanınması ve Hatay Meselesi gibi Doğu Akdeniz'e ilişkin bölgesel konular ön plana çıkmıştır. Entelektüel dünyanın gündemindeyse konu başlıkları biraz daha başkadır. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin ve Ankara Devlet Konservatuvarının açıldığı 1936'da, İstanbul İktisat Fakültesi de Almanya'dan gelen yeni akademisyenler eşliğinde çalışmalarına başlamıştır. Üçüncü Türk Dil Kurultayı Dolmabahçe Sarayı'nda toplanırken, hazırlıkları yapılan İkinci Türk Tarih Kongresi öncesinde Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi bağlamındaki tartışmalar akademide gerilimlere yol açmaya devam etmektedir. 1936'nın son günlerinde İstiklal Marşı'nın şairi Mehmet Âkif'in vefat ettiği gün, Peyami Safa'nın kısa bir süre öncesine dek yakın arkadaşı olan, ancak 1935'te Türk basınının en sansasyonel kavgalarından biriyle yollarının ayrıldığı şair Nâzım Hikmet gözaltına alınmıştır. Bu, daha sonraki komünizm yargılamalarının başlangıcını oluşturacaktır. Bu arada, 1936 affıyla hapisten yeni çıkan Zekeriya Sertel ve Atatürk'ün izniyle yayıncılığa dönem Ahmet Emin Yalman'ın *Tan* gazetesini çıkarma sürecine Peyami Safa'nın da destek verdiğini belirtmek gerekir. Yani 1936 itibarıyla Safa, *Resimli Ay* başta olmak üzere birçok mecrada beraber olduğu sosyalist ve liberal dostlarıyla geri dönülmez bir kopuş yaşamamıştır.²¹

²¹ Sadece Peyami Safa değil, ona göre daha muhafazakâr figürler de Tek Parti yönetimine "bazı 'yanlış' veya 'eksik' gördükleri noktaları değiştirmek üzere müdahale edebilmek" için sistemin merkezindeki rekabetçi yaklaşımlardan uzak kalmamaya dikkat etmiştir. bk. Sinan Yıldırım, "Muhafazakarlık, Türk Muhafazakarlığı ve Peyami

1936'da Türkiye'nin ana-akım entelektüel gündemine yön veren *Varlık*, *Çığır*, *Yeni Adam*, *Fikir Hareketleri* ve *Ülkü* gibi dergilerin yanına, Safa'nın yazı desteği de verdiği yakın arkadaşı Necip Fazıl'ın *Ağaç*'i da eklenmiştir. Peyami Safa ise 92 sayı yayınlanan *Hafta* dergisini kapatma kararı aldıktan sonra, 15 Ocak 1936'da çıkarmaya başladığı *Kültür Haftası*'nın 21. ve son sayısını 3 Haziran 1936'da yayınlayıp Avrupa seyahatine çıkmıştır.²²

“Avrupa’yı arıyorum,” diyerek İstanbul’dan başladığı yolculuğunda, Peyami Safa, Atina’yı ve Pire Limanı’nı gördükten sonra ilk olarak İtalya’nın Brindisi şehrine ayak basar; oradan Venedik’e geçer. Sonrasında Milano üzerinden İsviçre’yi ve Montrö’yü geçip Paris’e doğru yol alır. Safa’nın Avrupası’nın birinci parkuru bu hat üzerindedir.

Avrupa nereden başlar? Haritanın verdiği cevaba kanmıyanlar için bu bir meseledir. André Suarés’e göre Avrupayı Adriyatik kıyılarından başlatmak lâzımdır; Valéry’ye göre İskenderiye ve bizim İzmir de, Marsilya ve Atina kadar Avrupadırlar. Değil mi? Bu kıyılar da ötekiler kadar Avrupa medeniyetinin ana sütü Akdenizi içiyorlar. Fakat Victor Hugo için İspanya bile Avrupa değildi.

Fakat biraz da kendime bu münakaşaya nihayet vermek için, yola çıkıyorum. Yalnız kıt’a olarak değil, kafa olarak Avrupa nereden başlar? (*Büyük Avrupa Anketi*, 1936, s. 4/60)²³

Safa Üzerine”, *Journal of Historical Studies*, No. 1, 2003, s. 11. Örneğin Ömer Rıza Doğrul’un *Tan* gazetesinde yazdığı bu dönemde, benzer bir değerlendirme elit İslamcılar için de geçerlidir.

²² Peyami Safa, kültür-sanat sayfasının yönetmeni olarak 1928’den beri hizmet verdiği *Cumhuriyet* gazetesi adına Avrupa’daki güncel gelişmeleri yerinde görüp gözlemek istediğini söylemiş ve patronu Yunus Nadi’nin masrafları karşılama sözünün ardından Avrupa’daki cevelerini için yola koyulmuştur.

²³ Metnin 1936’daki özgün imlasına ve ilk edisyondaki sayfa numara-

Bu soruyu kendisine sıkça soran Peyami Safa başkalarından da Türkiye'yi Avrupa'ya dâhil eden her türden cevabı almaktan memnun olur. Örneğin bir muhatabına "Avrupa nereden başlar?" diye sorduğunda, Türk olduğunu henüz söylemediği muhatabının "Ankaradan!" cevabı vermesi ve "Kısa bir zamanda güzel bir Avrupa şehri olmuş" demesi (s. 9/61) Safa'yı ince bir keyifle gururlandırır.

Peyami Safa, kendisinden önceki Türk yazarların yaptığı gibi, izlenimlerini yazmaya başladığı ilk sayfalardan itibaren Avrupa şehirleriyle İstanbul arasında benzerlik ve karşıtlıklar kurmaya başlar. Yani Batı'yı anlatırken sadece Batı'yla ilgilenmez ve akli sürekli kendi gördüğü Doğu'ya kayar. Bununla da yetinmeyip başkalarına atf yapar. Örneğin Venedik'i gezerken Thomas Mann'ın Venedik'i görmesiyle Pierre Loti'nin Eyüp anlatısını ilişkilendirir. (s. 13/71) Safa'nın özellikle de Atina'da gördüğü toplumsal manzara, İstanbul'da gördüğüyle neredeyse aynıdır. Bu yüzden Atina'yı "yalnız toprağı Avrupa" diyerek belli ölçüde Doğulu bulur.

Eski Yunanistan Avrupa medeniyetinin anasıydı, yeni Yunanistan, onun çocuğı. Atina, Tavatla ile Parisin çiftleşmesinden doğma bir yavru şehir. Mahmutpaşa ve çarşıci de orada. Kapısında basmalarını sarkıtmış bir dükkânla modern bir kahve yanyana. Burada da şark ve garp on metre murabbı yerin içinde kucaklaşmış. (s. 7/62-63)

Venedik'teyse bu keşmekeşin yerine medeniyetlerin uyumunu görür ve tarihin bugüne eyvallah etmeyen bin yıllık durgunluğunu sürdürmesini hayranlıkla izler. "Arabın, Bizansın, Gotüğün birbirine sarmaşdolaş olduğu üslûpta koskocaman ve muhteşem sarayları, yahut en yenisi XVinci asırdan kalma eski evlerle, gündüz bile bir geceyarısı ıssızlığı içinde gölgelenen sularıyla Venedik, esrarlı, acayip bir şehirdir." (s. 12/67) dedikten sonra şunları ekler:

ralarına özellikle sadık kalıyorum. İlk rakam, birinci baskının sayfa numarasını, taksimden sonraki koyu fontlu rakam Ötüken neşrinin sayfa numarasını göstermektedir.

Bakışlarınıza değen hiçbir renk, şekil, üslup, bina, kayak, su bildiklerinize benzemez; bunlar, eski ve yeni bütün şekil âlemlerinizden çok uzaktır; manzara o kadar eskidir ve o kadar tarih kokar ki içinde bulunduğunuz andan değil, asrınızdan da çok uzaktadır. On beş dakikalık bir mesafe ötesinde modern bir gar olduğuna, sizi istediğiniz Avrupa şehrine ve Yirminci asra çıkaracağına içiniz hiç inanmaz. (s. 14-15/70)

Bu aktarmalı yolculuklar sırasında yazarımız macerayı kendine çeker ya da gidip bizzat bulur. Safa'nın gerek Server Bedi, gerekse Peyami imzasıyla yayınladığı her kurguda olduğu gibi, olaylar, diyaloglar hep hızla gelişir. Yolculuğun bu ilk kısmında Safa, pek çok ünlü isimle kolayca tanışır. Bunlar arasında kimler yoktur ki? Dönemin önde gelen Hollywood aktrislerinden Mártha Eggerth (1912-2013) ile Venedik'te sohbet eder (s. 9-11/64-66), başka birçoklarıyla da... Eggerth Türk İnkılabı'nı över. *Sphere* gazetesi muhabiri M.E.H. King'le sohbet eder ve King, Anadolu'yu gezdiğini söylediğinde, yazarımız nedenini sorar. Cevabın "Medeniyetten kaçmak için..." şeklinde olmasına Peyami Bey bozulur (s. 17/72). Sonra İngiliz gazeteciye "On sene evvel bir harabe olan Ankara'dan modern bir şehir çıkarmak hayret verici bir muvafakiyettir," dedirtmeyi başarır (s. 18/73). Yine yolculuk sırasında tanıştığı bir Fransız kadın, kardeşinin izlenimleri üzerinden "Çok sever Türkleri. Zeki ve samimî imişler" (s. 24/77) der.

Bununla beraber, Peyami Safa'nın az sözle çok mesafe katedebilen anlatımının incelikleri daha ilk sayfalardan itibaren okuru fetheder. Marmara Denizi'yle baş başa kalışını, "Denizden gümüş sırma parlıtlı, rendelenmiş, süzgülün ve serin bir mavilik kalkıyor, rüzgâra karışarak içimi kendi rengine boyuyor," (s. 6/62) diye anlatan Safa, Venedik için de, "Görmeden bildiğiniz şehirler vardır. Resim, edebiyat, film, fotoğraf, tarih, anekdot, seyahatname ve görenlerin hikâyeleri, ayak basmadığımız bu şehirleri size karşı karşıya getirir ve öğretir. Venedik de bunlardan biridir," diye yazar (s. 12/67). Ardından da, Kuzey İtalya'dan

İsviçre'ye doğru yol alırken, "İklimin görünmez büyük süzgeçlerinde elenmiş temiz ve güzel kokulu bir rüzgâr, vagonun içine bir bahçe tadı getiriyor. İçim renk dolup taşı," (s. 23/76) diyerek seyahat etmenin insan ruhuna iyi gelen o efsunlu ânını yazıya dökerek ölümsüzleştirir.

Peyami Safa, Avrupa'yı gördükçe, gündelik hayat detaylarıyla karşılaştıkça kitabi bilgilerin ötesine geçerek yavaşça onun cazibesine kapılır. Ona göre, bu Garpperestlik değil, hakikati tespit etmektir. Şu etkileyici paragrafı yazmaktan geri duramaz:

Avrupa bir devdir. Garp medeniyetinin en büyük mucizesi, beş kıt'anın bu en küçük parçasını, bu cüceyi, güzel san'atlara ve teknikle okuyup üfliyerek bir dev haline getirmek olmuş. Avrupa büyüklük, Avrupa aydınlık, Avrupa temizlik, Avrupa düzgünlük, Avrupa kalabalık, Avrupa zenginlik, Avrupa canlılık demektir. Orada her şey büyüktür: Bina, cadde, meydan, mağaza, liman, gar; orada her şey aydınlıktır: Kilovat çağlıyanları halinde akan ışıklarla, hayat, neşe, yaratıcılık arasındaki nisbet orada idrak edilmiştir; orada her şey temizdir: Caddeler vardır ki şarktaki belediye reislerinin yatak odalarından daha temizdir ve daha düzgün; orası dünyanın en küçük kıt'ası olduğu halde en kalabalık yeridir ve canlılığı da, zenginliği de, sıkışmanın büyüttüğü kesif cemiyet duygusunun ve tembeli gebertmekle tehdit eden faaliyet mahşerinin içindeki tüyler ürpertici reketin mahsulüdür. Avrupa ile bizim aramızdaki farka dair yazılmış ve söylenmiş şeylerin hepsi, asıl hakikatin üstüne düşmüş soluk ışık lekeleridir. Fotoğraf, sinema, resim, roman, seyahatname bu farkın kendi gözlerinize vuracak asıl çizgilerini gölge içinde bırakır, kâfi derecede aydınlatamaz (...) Bu mevzua, ölüncüye kadar, birçok yazılarımda geleceğim. Çünkü bu farktan başka Türk meselesi yoktur. Ben, Avrupanın içinde, oraya gitmeden evvel bir damla suyu deniz sanan, fakat asıl denizi görünce hayretten tukanan adama döndüm. (s. 20-21/74-75)

Bu heybet ve görkem karşısında şaşırıp kalmış olan Peyami Safa'yı, kendisinden iki yüz yıl önce Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin ve ardıllarının yazdıklarıyla kıyasladığımızda, aradan geçen onca zamana karşın mesafenin pek değişmediğini görürüz. Bu noktada Safa, kendisinden önce "Tek bir medeniyet vardır, o da Batı medeniyeti," diyen Dr. Abdullah Cevdet ve Ahmet Ağaoğlu gibi düşünürlerle aynı yerde durur.

Safa'nın sadece şehir medeniyetine değil, kırsal Avrupa'ya da hayran kaldığını görmek için okurları çok beklemeyecektir. "Tren Şimalî İtalyayı geçiyor. Bilmem, buralarda, yeni doğmuş bir çocuğun avcu kadar küçük, ekilmemiş bir toprak parçası bulunabilir mi? Her taraf yemyeşildir: Bağ, bahçe, bostan, tarla, orman..." (s. 21/75) diyerek zirai verimi yüksek bir pastoral cennet tasviri yaptıktan sonra, "Çiçeksiz, boyasız, tertipsiz, biçimsiz tek bir istasyon, ev, yol, köşe, bucak göremezsiniz. Tabiat de burada insanın güzele ve mükemmele doğru gidişini çok teşvik etmiştir. Alp dağlarının eteğinde, ormanlar arasında, her kıyısından çiçekler fışkıran Kom gölü, Avrupanın en güzel sayfyelerinden biridir." (s. 22/75-76) diyerek âdeta Charles Baudelaire'in Güney Avrupa'yı tasvirini tekrar eder. Akdeniz Avrupası'nın kuzey sınırlarında doğanın kendisi ve renkleri en yüce sanattır.

Peyami Safa 20 Temmuz'daki Montrö Antlaşması'nın sevincini Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Paris sefiri Suat Davaz, Babıâli'nin ileri gelenlerinden Nizamettin Nazif, Ali Naci Karacan, Nadir Nadi, Doğan Nadi, Muhittin Birgen gibi isimlerle paylaşır. "Montröpalas salonunu Meserret kahvesine çevirmemiz için iki üç tanemiz bile kâfiydi," diyerek oradaki coşku ve sevinci sicağı sicağına iletir. (s. 26-31/87-89) Daha sonra, Vedat Nedim Tör'ün hazırlayıp Montrö'ye getirdiği *La Turquie Kemaliste* ciltlerini Avrupalı muhataplarına dağıtarak aydınlık Türkiye'yi göstermek Peyami Safa'ya ayrı bir gurur yaşattır.

Montrö'den Doğan Nadi ile yol arkadaşı olup Lozan ve Cenevre'ye doğru yola devam eden Safa, Jean-Jacques Rousseau'nun *Yalnız Gezenin Düşlerindeki* tasvirlerini hatırlatan bir dille şöyle yazar:

Fisagorasın ve Öklidesin omuzları üstünde doğan riyaziye kafasının bugünkü Avrupayı vücuda getirmesine İsviçreden daha güzel bir misal bulunamayacağını söylüyordum: Hendese ruhu bu memlekete o kadar hâkim ki milimetreler bile belediyenin ölçüsünden kaçmamıştır. Şu iki taraftaki kumları üşenmeden saysanız belki tanelerinin sayısı birbirine müsavi gelecektir. Bütün yollar, binalar, ağaçlar, tarlalar, tabiat, san'at ve cemiyet, aynı riyaziye kafasının içindeki plâna göre tenasüp almış.(s. 30/83)

Burada düzenin bozulması söz konusu edildiğinde Avrupalının doğayı muhafaza etmesiyle Türklerin doğayı bozması konusunda bir çift söz ederek, Lemana Gölü'nün yanında bir zamanların altın boynuzu olarak nitelenen Haliç'in dağınık ve sefil hâline ilişkin eleştirel bir kıyas yapmaktan kendini alıkoyamaz.

Peyami Safa için Avrupa, Türk düşüncesinde yüzyıllardır olduğu gibi, Paris demektir. Fransız edebiyatı modern Türk edebiyatına, Fransız kamu bürokrasisi Türk devlet teşkilatına örnek olmuş; Fransızca başlıca yabancı dil olarak okullarda öğretilen medeniyet dili sayıldığı gibi, Türk sanat ve entelektüel çevrelerinin dünyanın geri kalanıyla kurduğu bağlantıda Fransa âdeta köprü olmuştur. 1930'ların Türkiye'sinde Plutarkhos'tan Lenin'e, Shakespeare'den Goethe'ye pek çok farklı dilin en önemli isimlerinin eserleri dahi Fransızca edisyonlarından çevrilecek kadar önemli bir kültürel aktarma istasyonudur. Bu çerçevede, Türkler için Avrupa'ya gitmek demek de doğal olarak esasen Paris'e gitmek anlamına gelmiştir ve Peyami Bey, dilini ve kültürünü bildiği,

edebiyatını, siyasetini yakından takip ettiği bu ülkeye gitmenin heyecanı içindedir.

Fransa! Türkçeden sonra dilini anladığım, Türkçeden sonra kitabını okuduğum, bütün garp kültürünü temsil ediyormuş gibi Avrupaya ait her kıymetin merkezi sandığım Fransa! Fransa toprağında olmak, bana, rüyasının içindeki harikulâde lezzete gözlerini açar açmaz da kavuşan bir insanın ölçsüz saadetini verebilirdi. (s. 33/90-91)

Fakat Peyami Safa Fransa sınırlarını geçtikten sonra tabiatın salaş hâlini ve trendeki bir garsonun hırçın tavrını görünce “Birdenbire Avrupadan çıkıyoruz sandım,” diyecektir. Yol arkadaşı Nadir Nadi, Peyami’yi teskin ederek asıl Fransa’nın Paris’te olduğunu söyler ve tüm karakteristik özelliklerini Paris’e sakladığını ifade eder. “Pariste göreceksin. Fransız böyle sinirli ve öfkeli adamdır (...) Kavga etmediği zaman, Fransız, alay eder. Çok impulsif, taşkın bir millettir. Ben onu bu huyu için seviyorum,” der (s. 36/92). İsviçre’deki cennetten sonra Fransa’yla ilk karşılaşması tılsımsız bir manzara ve kaba saba insanlarla olunca, Peyami Safa, aklındaki Fransa illüzyonunu itiraf eder: “Benim için Türkiye’nin dışarısında her yer Fransa ve Fransa da Paris demektir. İtalya ile İsviçreyi Akdenizle Fransa arasında bir noktalı virgül farzetmiştim. Zihnimde Avrupayı bu kadar temerküz ettiren bir şehre girerken duymam lâzım gelen heyecan, gene, imkânın ve hakikatin taarruzuna uğrayarak sakatlanıyordu.” (s. 38/95)

İşte Paris... “On beş yaşındanberi benim derunî ömrümün mühim bir kısmı Pariste geçti. Bir kere bile ayağımı atmadığım bu şehrin kıyısını bucağını bile az çok bilirim. Hayalen onun içinde çok yaşadım,” diyen (s. 39-40/96) yazar, yirminci yüzyılın son çeyreğinde Türk düşüncesindeki yerini Amerikan rüyasına bırakacak Paris rüyasından bahis açar: “Şiirlerini, şarkılarını çok dinledim. Fikirlerinin bütün akıntularına dalıp çıktım. Kısmen Parisin içinde büyümüş âma bir adamın muvaffakiyetli bir ameliyattan sonra, gözleri açılmadan beş dakika evvelki nefes tıkayıcı

merakını duymam lâzım,” (s. 40/97) der ve Paris’te eşyasını otele bırakır bırakmaz gece yarısını geçmesine rağmen çocuksu bir sevinçle kendini kaldırımlara atar.

Peyami Safa’nın karşılaştığı Paris’te her şey kocaman ve heybetlidir. Hem zihninde sürekli bir kıyaslama mekanizması çalışmaya devam etmektedir hem de gördüklerini anlatmak adına bir şeyler aramaktadır. Avenue de la Grande Armée’den geçerken caddenin genişliğini anlatmakta kullandığı ifadeler ilginçtir: “Bir Avrupa şehri görmemiş olanlara bu genişliği bizim ölçümüzle tarif etmek zordur. Kabataslak bir teşebbüs edelim: Sağda, ortada ve solda herbiri Beyoğlu caddesinden daha geniş üç yaya kaldırım. Aralarında biraz daha geniş iki araba yolu. İçine yanyana en aşağı Galatasaray caddesi alan bir cadde. (...) Hiçbir kıvrımı ve dönemeci olmadığı halde bu uzun caddenin sonunu gözle tayin etmek mümkün değil.” Safa, Champs-Élysées’de yürürken Ahmet Midhat Efendi’ye ve buralarda geçen diyaloglarıyla yıllardır ezberinde taşıdığı Guy de Maupassant’ın *Yalnızlık* adlı eserine de atf yapar (s. 42-43/100-101).

Paris’in heybetine ve genişliğine ilişkin Peyami’nin çizdiği geniş çerçeve onun tipik bir Batı tahlilidir ve burada genişlik duygusunu mühendislikle kozmik tasavvurun birlikteliğine bağlar:

Bu genişliğin gökyüzündeki mesafe sonsuzluğundan ürken Pascal’ın beyindeki genişlikle ve bu aydınlığın Fransız tefekkürüne hüviyet veren üslup ve ifade aydınlığıyla bir nisbeti olduğunu hemen sezdim. Beni Avrupanın her şehrinde karşılayan ve karşılayacak olan bu genişlik ve bu aydınlık, her şeyden evvel, büyük insan zekâsının iç buutlarını ifade eder; alelâde bir manzara kemmiyeti değil, zekânın cinsi ve kalitesile doğrudan doğruya alâkası olan tam bir medeniyet ölçüsüdür. Pariste ve Avrupanın her büyük şehrinde, kaldırım, mağaza, meydan, cadde, yol, heykel, âbide, her şey, maddeyi tefekkürün ve kavrayışın füşatine, semavî genişliğine bağlayan bir büyüklüktedir ve bu meydanlar, kafaların içindeki meydanlardır. Avrupa büyük ruhların ikametüne salih olacak tarzda bina edilmiştir. (s. 44-45/100-101)

Bu ilginç değerlendirmelerin peşi sıra Safa şunları da sözlere ekler: “Orada mevzuu ticaretten başka bir şey olmıyan alelâde mağazalar da, büyük katedrallerin Allaha yakın olmak istiyen çan kuleleriyle bir hizadadır. Yükselmek ihtirası, rahiple tüccarı aynı hummanın şiddeti içine almıştır.” (s. 45/101) Bu değerlendirmelerin Peyami'nin üzerindeki etkisi azımsanmayacak türden bir öz-yıkımdır. “Neden gizliyeyim, içim zehir dolup taşıyor,” der, “İnsan olmak şerefimi artıran, fakat milletimin harikulâde kabiliyetine ve şu birkaç yıl zarfında yaptığı pek büyük mucize hamlesine rağmen, gene de içinde bulunduğu ufarak ve hazin dünyayı her an düşündüren iki nevi heyecan tezacı arasında sıkışarak, bir kelime konuşmadan, yürüyorum. İçime ağlamaklar geliyor.” (s. 45 /101) Peyami, mağlup bir medeniyetin çocuğu olduğunu Cemil Meriç'in *Bu Ülkesi*'ndeki sözleri ölçüsünde hissetmektedir; Osmanlı'nın çok büyük ölçüde ıskaladığı on yedinci ve on sekizinci yüzyılların bedeli sonraki nesiller tarafından geri kalmışlıkla, az gelişmişlikle, sanaysizlikle, bir dizi felakete, eksik uluslaşmayla ve kronik yoksullukla ödenmek zorunda kalmıştır. Paris'i gördükten sonra, Peyami Safa da kabul etmiştir ki, Türkler, Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun “Üç Dil” şiirindeki “otobüsü kaçırmış bir millet”tir.

Safa, Paris'e ısındıkça ilgisini bulvar ve meydanlardan kafe ve jazz barlara, onlardan da sokaklardaki protesto gösterilerine ve siyasi gündeme doğru yönlendirir. Halk Cephesi hükümetine karşı milliyetçilerin bir protestosuna şahitlik eden yazar, göstericilerin eylemiyle kafelerde oturanların gündeminin farklılığını hayretle karşılar. Sonrasında konuya daha yakından bakmaya ve Fransız kamuoyunun İspanya'daki iç savaşa dair görüşlerini yoklamaya başlar. Fransız halkını gündelik gözlemlerden yola çıkarak değerlendirirken, onu asabi bulur. Opera Meydanı'nda adres sordugunda “Kendiniz arayınız!” cevabı alır, on beş dakika arayla iki defa küçük bira ısmarladığı için “bir defa büyük bira istemiyerek

kendisini iki kere hizmete mecbur etmenize öfkelenen bir garsonun bağırıp çağırması; şoförlerin ecnebileri sinirlendiren ters muameleleri” (s. 56/111) gibi pek çok detaydan söz eder. Bu anksiyete bozukluğunu gidip Sorbonne Üniversitesi'nde görev yapan ve büyük bir klinik yöneten M. Fraitigny'e sorar. Sebepler, Avrupa'daki gerilim nedeniyle harp korkusu, işsizlik ve 1929'un Büyük Depresyonu olarak zikredilir (s. 57-59/112-114). Peyami Safa, yer-yön duygusu geliştikten sonra, simbolist ressam ve yazar Léon Pierre-Quint (1895-1958) ile buluşur. Sohbetin zenginliğinden hoşlanan muhatabı, Peyami Safa'yı André Malraux ve Max Jacob ile tanıştırmayı teklif eder. Safa'ya *Kültür Haftası*'nın nasıl gittiğini sorar ve Türkiye'ye dair en güncel detayları yakından izlediklerini gösterir. Türkün Batı'ya ilgisi ile Batı'nın Türkte tevecchü nihayet bu sohbette bir denklige kavuşur. Safa bir başka gün de Japon edebiyatı tarihçisi Georges Bonneau (1897-1972) ile buluşup Japon ve Türk modernleşmesi arasındaki benzerlik ve farklılıkları tartışır. (s. 60-69/115-124) Ancak asıl büyük buluşma bundan sonradır: Peyami Safa, Dada akımının kurucusu Tristan Tzara (1896-1963) ile tanışıp güncel kültür ve siyaset dünyasını değerlendirir (s. 71-76/125-130). Safa'nın Avrupa'daki güncel sanat dünyasına ilişkin kapsamlı bilgisi Tzara'yı da etkiler ve kendisini “Fakat ben bir şeye hayret ediyorum. Türk münevverleri bütün bu meseleleri biliyorlar mı?” diye sormaktan alıkoyamaz. Soruya, Safa'nın yerine Fransız psikolog Jean Carteret cevap verir: “Mükemmel... Benim tanıdığım Türk münevverleri Avrupayı, hele bizi çok iyi biliyorlar.” Bunun üzerine Safa, görmezden gelinip hafife alınmış “Yeni Türkiye”nin ve “Müthiş Türk”ün sesi olarak, “Bu hayretiniz sizin bizi hiç tanımadığınıza delâlet ediyor,” der. (s. 74/129) Bu konu modern Türk şişesindeki Avrupalılardan kabul görme, üstelik eşit muhatap olarak kabul görme beklentisini açıkça gösterir. Türk aydınının Avrupa'yı çok iyi bilmesi ve Avrupalının bunu hayretle karşılayıp övmesinden gurur duyulmasının yanı sıra bir Avrupalının Türkiye hakkında çok kıstı bilgisyeye sahip olması, Türk düşüncesinde gizil bir potansiyele

işaret gibi yorumlanır ve Batı-karşıtı duyguları da, Batı'yla dostça diyalog kurmak isteyenlerin hüsrânını da daimî olarak besler. Sonuç gelip, tıpkı 1870'lerdeki Namık Kemal gibi, "Avrupa Şarkı bilmez," demeye dayanır. Bu ikili denge üzerine sıkça düşünen Safa'nın Paris izlenimleri, örneğin Ahmet Haşım'ın 1928-29'da Paris ve 1932'de Frankfurt izlenimlerinde resmettiği zihniyet ve yaklaşım farklılığından çok daha politik görünür.

Peyami Safa Fransız gazetecilerle görüşüp mesleki deneyimler konusunda fikir alışverişlerinde bulunur, onlarla birlikte bir şeyler yiyip içer. Gazeteciler, onun için, entelektüellerden ve sanatçılardan sonra en önemli uğraktır. Sonrasında sırayı siyaset sahnesinin alması da bu ziyaretlerin sıralamasıyla bir anlam kazanır. Bourbon Sarayı'nda Millet Meclisi'ndeki kimi oturumlara katılan Safa, dönemin Halk Cephesi hükümetinin (1936-1940) çiçeği burnunda başbakanı Léon Blum'u (1872-1950) ve Meclis tartışmalarının üslup ve içeriğini dikkatle izler. Peyami Safa'nın Paris'teki önemli görüşmelerinden biri de, Cumhuriyet dönemi Türk hariciyesinin kurucu figürlerinden biri ve o dönemde Fransa büyükelçiliğini deruhte eden Suat Davaz (1881-1941) ile olan gündem değerlendirmeleridir. Davaz, Fransa'nın çok ciddi kültür köklerine sahip olduğunu hatırlatarak çalkantılı dönemin son bulacağını ifade eder. Türkiye'nin imajı elbette büyükelçi için de temel bir meseledir ve Meksika'nın yeni Paris büyükelçisinin kendisine Atatürk'ü uzun uzadıya övüp onun yolunu takip ettiklerini söylemesini anlatarak gururlanır (s. 107/157). Peyami Safa, Fransız kadın siyasetçi Renée Jardin ile mülakatında "Türk kadını bugün Millet Meclisi'nde azadır. Baroda azadır, mahkemede azadır. Birçok serbest mesleklerde de çalışıyor: Doktordur, kimyagerdir, gazetecidir, tarihçidir, edebiyatçıdır, aktristir, mualimdir, müzisyendir," diyerek Fransızı şaşırtmaktan ve ona feminizmin radikal ideolojilerle arasına mesafe koyup aileyi önemsemi gerektiği konusunda akıl vermekten keyif alır (s. 108/158).

Konu çalışan kadınlara gelmişken; Safa'nın bir tesadüf sonucunda karşısına ABD Çalışma Bakanı Bayan Frances Perkins

(1880-1965) çıkıverir. Bu tesadüf öyle bereketlidir ki, Safa, Perkins'in yanı sıra Fransız Dışişleri Bakanı (Radikal-Sosyalist Parti üyesi) Yvon Delbos (1885-1956) ve Fransa'nın ilk kadın bakanı olan Cécile Brunshvicg (1877-1946) ile de sohbet etme imkânı bulur. Konu hızlıca Türk kadını etrafında kadınların toplumsal yaşama katılımı meselesine gelir (s. 116-121/167-169). Amerikan Çalışma Bakanı Perkins yazarımıza Türk kadınının durumunu sorar ve Safa, verdiği cevapla, Batılıların Türkleri yanlış tanıma veya hiç tanınamama hâlleri üzerinden Türk İnkılabı'nın büyüklüğünü ve bir Türk olarak Batılı muhataplarını şaşırtmaktan aldığı zevki okurlarıyla paylaşır. Görüleceği üzere, taksiciyle, manifaturacıyla, kırtasiyeciyile, garsonla rahatça konuşan Peyami Safa, avant-garde sanatçıyla, Amerikan çalışma bakanıyla, Hollywood aktrisiyle veya Fransız feminizminin lideriyle de görüşebilmekte ve sohbetlerinin bir ayağı daima Türk İnkılabı'nın kültürel ve sosyal etkisi ile birlikte Türkiye'nin Batı'daki imajı üzerine şekillenmektedir. Sohbetlerin diğer ayağı ise modern Türk entelektüelinin –bizatihi Peyami Safa'nın– Batı'yı ne denli isabetle gözlemlediği ve bunun Batılıları nasıl hayrete gark ettiği üzerinedir. Gözleyen “özne”, aynı zamanda Batı'ya odaklanıldığında bile konunun “nesnesi”dir de...

Peyami Safa sokaklarla salonların nabzını birlikte tutmanın ardından, giderek sertleşen söylem ve eylemlere sahip olan Alman milliyetçiliğine karşı Fransa'nın milli ruh bakımından enerjisi düşük, yaşlı ve bir kırılma olduğu gözlemlerinde bulunur (s. 126/172-173). Gençler arasındaki işsizliğe, Büyük Savaş'ın korkunç zayıflığı dolayısıyla neslin yenilenme sorunu yaşadığına değinir. “Ne Stalin, ne Hitler!” adlı bölümde dile gelen düşünceler de Fransa'daki yol ayrımını ve politik kutuplaşmayı, ülkenin kültürel kuvveti sayesinde göğüsleyebildiğini ama buna rağmen tehlike çanlarının çaldığını okurlarına iletir. Bu noktada, Louvre'ü ziyaret eden Safa,

kültürün gücünü ustaca dile getirir: “Louvre denilen ve tarihin ebedi kıymetlerini taptaze bir halde saklıyan bu elektrikli, koskocaman buzdolabından büyük bir halk çıkıyor.” (s. 139/185)

Hakikaten Paris sayısız galerisi, sergi salonu, atölyesi, yayınevi, kitabevi ve diğer kültür mahfilleriyle iki savaş arası dönemin en hareketli sanat başkentidir. Fransızların yaşam enerjisinin azalacağı yerde, sürgündeki sanatçı ve entelektüeller devreye girerek onu tekrar tekrar canlandırmaktadır.

Peyami Safa, Paris’in kıyıda köşede kalan başka yüzlerini de görür. Paris’in Türkçe küfreden Ermenileriyle selamlaşır mesela (s. 144-145/189-190). İnce saz ve rakı masası arar, bulur da... Fakat Şark’a mahsus bir salaşlık vardır orkestrada ve bu Paris’e yakışmayan bir Şark temsilidir.

Buranın hamamı da, incesazı gibi Şarkın kendisi değil, yürekler acısı karikatürüydü. Bütün bu zavallılıkların Avrupadaki sıfatı “Türk”-tür: Türk hamamı, Türk musikisi... diyorlar.

Sokağa çıktığımız vakit, birkaç adım ötede, bir bakkal dükkânının üstündeki uzun tabelâya gözlerim takıldı. Üstünde Fransızca “Cami bakkaliyesi” yazıyor. Şaşılacak bir şey yok.

Fakat bu iki kelimedden sonra aynı satırda üstüste iki nokta ve iki kelime: Bira, şarap, yani şöyle bir şey oluyor: “Cami bakkaliyesi: Bira, şarap”.

Avlusunda incesaz, bakkalında içki bulunan modern bir cami. Süphanellah. (s. 149/193)

Yazarımız Paris’ten ayrılıp Strazburg üzerinden Münih’e giden bir trene biner. Almanya sınırından geçtikten sonra Safa’nın bu millete dair gözlemlerini okumaya başlarız. Kamuoyunda uzun

yıllar boyunca Alman hayranı olarak bilinen Peyami Safa, Dostoyevski'ye atf yaparak Almanların tarihte rol sahibi olabilmek adına Roma-Latin mirasına karşı sürekli bir mücadele vermek zorunda kalmış, Latin ruhunun yaratıcılığında, estetiğinden nasipsiz bir millet olduğunu belirterek söze başlar. Ardından da Kuzey insanının, hususen Cermenlerin “soğuk bir disiplinin tek bir biçim ve tek bir hüviyet içinde billurlaştırarak müsavi parçalarla kesilmiş buz kalıpları haline soktuğu ruhsuz ve makineleşmiş insanlarla dolu, bunaltıcı, bir yeknesaklık” hayali uyardığını belirtir. Yolculuk ilerledikçe o hiç hoşlanmadığı Alman ev mimarisinin birbirini tekrar eden örneklerini görmekten içi sıkılan Peyami, uzak intibasının haklılığı konusunda kendisini yeniden ikna eder: Alman ruhunun kültürel ve sosyal yansımaları fazlasıyla renksiz, fazlasıyla neşesizdir. Ne var ki, Almanların hakkını da teslim ederek, “Fakat bütün bu evlerin en fakirleri arasında bile tek bir tanesi yoktu ki mutlaka, çok itina görmüş bir bahçesi ve ayrıca bütün pencerelerinde (Evet: Bütün!) mutlaka çiçekler bulunmasın,” diye de ekler. (s. 177/217)

Peyami Safa'nın kısa Almanya deneyiminde ona en hayret verici noktalardan biri de Alman sanayisine dair gördükleridir:

Geçtiğimiz bütün topraklarda en göze çarpan şeylerden biri de fabrika bolluğudur. Bazan bir orman vehmi verecek kadar sık bacalardan yükselen dumanlar, her tarafa asılmış Alman bayraklarından ziyade Almanyada olduğumuzu belli ediyordu. Endüstrinin vatani olan bu memlekette büyük çarkların dönmesini teşvik etmek için müstahsili zorla makine başına iten sun'i tedbirlere hiç lüzum yoktu. Her ev kendi bacasının fabrika bacaları sayesinde ve onlarla beraber tüttüğünü biliyordu. (s. 178/217)

Bu fabrika nizamı ve ona uygun kolektif üretim obsesyonu üzerine düşünen Safa, yol arkadaşlığı yaptığı İsviçreli bir üniversite öğrencisiyle Almanlar üzerine konuşurken ona şöyle dedirtir: “Beş kişilik bir Alman grubunun disiplininde bile büyük Alman-

ya hayali vardır.” (s. 184-185/223) Bu ilginç tespitin sonrasında, şahane bir sosyal gözlemde daha bulunur. Avrupa bir bisiklet medeniyetidir. Peyami Safa 1936'nın Almanyası'na bakıp şöyle der (s.182/221): “Bir köşe başında yalnız otuz beş bisikletli saydım. (Bisiklet Türkiyede çocuk oyuncağı, Avrupada ise insan bacağı kadar ciddi ve taammüm etmiş bir nakil vasıtasıdır.)”

Peyami Safa, “Mozart adlı harikulâde çocuğun böyle bir yerde ilk inkişafını nasıl bulduğunu daha iyi anlıyorum,” diye yazdığı (s. 188/226) Avusturya'nın Salzburg şehrinde huzuru bulur. Her adımda, medeniyetin bütün kalitelerini süzerek içine almış ve bütün çirkinliklerini atmış bu yeryüzü cenneti onu âdeta büyüler. Oradan trenle geçip üç gün kaldığı Viyana için ise tam ters yönde bir kanaat edinir. Baudelairevari bir Viyana sıkıntısı çeker Safa: “Viyananın bende bıraktığı tesir, imparatorunun peşinden bütün halkının da çekip gittiği ve büyük bir matem tahliye ettiği yabancı, neş'esiz ve avare insanlarla dolup boşalan تنها bir şehrin bunaltıcı intıbaından ibaret”tir diye yazması her şeyi açıklayacak berraklıktadır (s. 189/227).

Yalnız bir gece misafir olduğu Budapeşte'ye, insanların hilesizliği, fedakârlığı, samimiyeti nedeniyle hayran olan Safa, “şehrin yapılışı ve belediye itinası olarak da, tabiat olarak da bir bakışta içime yapışan güzelliğiyle Avrupada bütün şehirlere tercih ettiğim Budapeşte,” der (s.189/227). Macaristan'dan ayrılıp Romanya'ya geçerken, sınır istasyonundaki büyük asma saatin bir tarafının üç buçuğu, öte tarafının iki buçuğu göstermesinden hareketle, kendine mahsus bir değerlendirmede daha bulunur (s. 192/229): “Avrupa saati burada bitiyor. Biz de saatlerimizi üç buçuktan iki buçuğa aldık. Saatile beraber Avrupa da burada mı bitiyor ve aradaki ilerilik farkı bir saatten mi ibaret?”

Peyami Safa'ya göre, evet, Avrupa orada bitmektedir. Zira Bükreş'te geçirdiği bir gece, iki günlük sürede görebildiği kada-

rıyla Romanya çalışkan bir Şark'tır. Ancak "Bükreş'in 'Küçük Paris' olmak ihtirası muvaffakiyetsiz bir taklit hevesidir. Pek sık tesadüf edilen tek gözlüklü asilzade kopyaları arasında garsonlar ve metrdoteller de vardır. Elli kuruşluk yuvarlak bir camla Avrupa aristokrasisine girmiş olmak zannı hep garp medeniyetine yeni intibak alâmetlerindedir." (s. 194/230). Görüldüğü gibi, Peyami Safa, cumhuriyetçi Türk muhafazakârlığının prensiplerine uymayı Katolik-Latin kökenli Rumen dostlardan da bekleyecek kadar yol yorgunudur artık.

Sonuç

Peyami Safa bu kitabı yazmaktaki amacının Evliya Çelebi'den 1930'ların Türkiyesi'ne uzanan geleneği izleyerek içine yalnızca manzara yerleştirilen seyahatnamelerin ötesine geçmek olduğunu söylemiştir. Safa bu çalışmayla, "insanlığın kaderi üzerinde tarihin en büyük kararlarını vermeye hazırlandığını" gördüğü Avrupa insanının fikirlerini anlamaya, onun zihin ve yaşam dünyasını resmetmeye çalıştığını dile getirir (s. 180/219). Safa, aslında Harf İnkılabı sonrasında *Fatih-Harbiye* (1931-32) ile başlayıp *Türk İnkılabına Bakışlar* (1938) ile devam ettirdiği medeniyet tartışmasını (Ahmet Ağaoğlu'nun 1927 tarihli kitabında belirttiğinin aksine, *Üç Medeniyet* değil, iki medeniyet arasındadır bu tartışma) bu metinle Avrupa izlenimleri üzerinden ifade etmektedir. Türk modernleşmesinin başarı yolu, ona göre, Avrupa'nın ruhunu doğru okumaktan geçmektedir ve kendi ruhunu, ancak bu ruhun sırrına vâkıf olduğunda huzura kavuşturabilecektir:

[E]ski Yunandan Rönesansa ve harp sonrası devresine kadar safha safha teşekkül etmiş, yekpare ve mücerret bir Avrupa ruhu vardır; yahut böyle bir ruhun mevcudiyetini farz etmek zamanımızın en tabii âdetleri arasına girmiştir. Tanzimattan bugüne kadar bizim için birinci sınıf meseleler yığını halinde kalan, fakat üstünde ne

intizam, ne de ısrarla durduğumuz ruh budur. Bir asırdanberidir onu tanımak için yaptığımız fikir akınları tam bir zafere kavuşuncuya kadar devam ettirmedikçe bir garp kafasına sahip olamayacağız. Türk zekâsının çözüme mecbur olduğu birinci problem, şark-garp meselesidir. (s. 181/220)

Gerçekten de Peyami Safa, büyük Avrupa turunun sonuna gelirken, sonraki çeyrek asırlık yazı hayatının pusulasını ve yol haritasını bu paragrafa sığdırmıştır. Safa'nın bu metni kadar ciddi ve incelikli tespitler yapan bir başka Batı değerlendirmesinin çıkması için Türkiye'nin entelektüel dünyası "uzun 1960'ların" keskin eleştireliliğinin bir uzantısı olarak *Hangi Batı?*'nin yazarı Atılâ İlhan'ı, Cemil Meriç'i ve diğerlerini bekleyecektir.



her zaman
okunacak
kitaplar...

İLGİLİ MAKAMA

1964 yılında kurulan Ötüken Neşriyat A.Ş., yarım asrı aşan yayıncılık faaliyetleriyle Türkiye'nin en köklü yayıncılık kuruluşlarından biri olarak edebiyattan sanata, felsefeden spora, hatırıttan hukuka varana dek muhtelif kategorilerde her zaman en nitelikli eserleri okuyucularıyla buluşturmuştur. Yayınlamış olduğu gerek telif gerekse tercüme eserlerinde her zaman Türk kültürüne katkıda bulunacak eserlerin seçilmesine dikkat edilmiştir. Ötüken Neşriyat A.Ş.'nin yayınlarındaki temel gayesi Türk tarihine, Türk kültürüne, Türk edebî birikimlerine, Türk milletinin yaşayış ve dünya görüşünü ileriye taşıyacak türden her türlü ilim, fikir ve sanat eserlerine rağbeti artırmak, bu konuları ve bu konularda yazılmış eserleri tanıtmak, geliştirmektir.

Ötüken Neşriyat A.Ş., Basın Yayın Birliği, Yayıncılar Birliği, Türkiye Basım Yayın Meslek Birliği kuruluşlarına üyedir. Alanında öncü yayınevleri arasında bulunan Ötüken Neşriyat A.Ş. kitapları Türkiye'de ve dünyada birçok üniversite kütüphanesinde taranmaktadır. Ötüken Neşriyat, T. C. Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı (ÜAK) tarafından belirlenen "**Uluslararası Yayınevi**: En az dört yıl uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten, yayımladığı kitaplar Yükseköğretim Kurulunca tanınan sıralama kuruluşlarınca belirlenen dünyada ilk 500'e giren üniversite kütüphanelerinde kataloglanan ve aynı alanda farklı yazarlara ait en az 20 kitap yayınlamış olan yayınevi." kriterini **Filoloji** başta olmak üzere karşılamaktadır.

ÖTÜKEN NESRİYAT A.Ş.

İstiklal Cad. Ankara Han Nu: 65/3 34435 Beyoğlu
Tel: 0312 251 03 50 / 0212 251 00 12 İSTANBUL
Ticaret Sicil No: 154403 / 101786
Beyoğlu V.D.: 661 003 3123
www.otuken.com.tr